

права: Перестройка и актуальные проблемы теории социалистического государства и права. Саратов, 1991. Вып.9. 4. Марксистско-ленинская общая теория государства и права. Социалистическое право. М., 1973. 5. Дюрягин И.Я. Применение норм советского права. Свердловск, 1973. 6. Александров Н.Г. Применение норм советского социалистического права. М., 1958. 7. Лазарев В.В. Эффективность правоприменительных актов. Казань., 1975. 8. Алексеев С.С. Общая теория права. М., 1982. Т.II. 9. Коренев А.П. Нормы административного права и их применение. М., 1978. 10. Бро Ю.Н. Проблемы применения советского права. Иркутск, 1980. 11. Сабо И. Основы теории права. М., 1974.

Надійшла до редколегії 27.01.97

Л.М.Лобойко

ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ¹

У системі кримінального процесу немає і не може бути таких окремих процесів, котрі не мали б своїх специфічних завдань. Відсутність таких завдань у конкретній частині кримінального процесу обумовлює неможливість розгляду його як самостійного кримінального процесу. Конкретизація місця даного процесу в загальній процесуальній системі дає змогу визначити його місце у системі загальних правових завдань, що вирішуються в кримінальному процесі в цілому. “А відшукати місце, яке займає те чи інше завдання - означає значною мірою охарактеризувати його сутність” [2, с.10].

П.С.Елькінд вживає поняття “завдання кримінального процесу” як рівноцінне поняттю “цілі кримінального процесу”, стверджуючи, що “загального характеру цілі кримінально-процесуального права по оптимальному регулюванню відповідних суспільних відносин перетворюється в кримінальному судочинстві у комплекс більш конкретних цілей (завдань), що визначають напрямок практичної діяльності правоохоронних органів [3, с.38]. З думкою автора щодо ототожнення вказаних понять важко погодитися. Звернувшись до словника російської мови С.І.Ожегова, знаходимо, що мета - предмет прагнення, те, що бажано здійснити [4, с.870], а завдання - те, що потребує виконання [4, с.206].

¹ Теоретичне обґрунтування дослідчого кримінального процесу вперше у вітчизняній літературі було зроблене професором В.С.Зеленецьким [1, с.100-107]. Дослідчим кримінальним процесом вчений іменує частину процесу, що передує попередньому розслідуванню, в якій здійснюється прийом, реєстрація, перевірка і вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини.

Інакше кажучи, завдання відображає те, що повинен, зобов'язаний досягти суб'єкт у результаті своєї діяльності. Підкреслюючи цей момент, що характеризує будь-яке соціальне завдання, В.І.Куценко пише, що воно "є найбільш загальною, інтегруючою формою соціальної повинності. Суб'єкт повинен підкорити свою поведінку її вимогам "тобто зробити те, що з достатньою повнотою і всебічністю відображає зміст завдання, реалізація якого передбачає досягнення певної мети" [2, с.187]. Завдання завжди включає в себе певну мету, яка досягається здійсненням конкретного виду діяльності.

Але зв'язок завдання із метою не дає підстав для ототожнення цих самостійних понять. У визначенні поняття "мета" мова повинна йти про необхідний результат, тому що "мета становить собою відображення таких і тільки таких явищ, які щодо дій живої істоти є не просто їхній результат, а потрібний... їй результат. Мета є, коротко кажучи, образом, інформаційною моделлю тільки бажаного результату" [5, с.115].

Таким бажаним результатом, на досягнення якого спрямована діяльність у дослідчому кримінальному процесі, є встановлення ознак злочину або їх відсутності в діянні, у зв'язку з яким у компетентний орган держави надійшла первинна інформація, а також обставин, що виключають порушення кримінальної справи (ст.6 КПК України) або дають право не порушувати її (ч.2 ст.8 КПК України). Саме такий результат є необхідним для обгрунтованого прийняття одного із передбачених законом рішень (про порушення кримінальної справи чи про відмову у цьому). При цьому слід зазначити, що даний результат у кримінальному процесі має двояке значення. З одного боку, він за певних умов (при порушенні кримінальної справи) є необхідною передумовою подальшого розвитку кримінально-процесуальної діяльності, а з другого - виступає як складова частина кінцевого результату кримінального процесу. Підсумок кримінально-процесуального провадження складається з результатів, отриманих у послідовно змінюючих одна одну частинах кримінального процесу, котрі ніби акумулюють (накопичують) кінцевий результат.

У дослідчому кримінальному процесі досягнення притаманних йому цілей здійснюється на підставі властивих тільки для нього завдань, зміст яких обумовлюється функціональним призначенням даного процесу. Специфічність цих завдань визначається особливою природою і місцем дослідного процесу в загальній процесуальній системі. Вони виникають у зв'язку з надходженням у компетентні органи інформації про злочин (тобто їх виникнення співпадає в часі з початком кримінального проце-

су), що дає підстави розглядати їх первинними по відношенню до інших завдань процесу. Особливість завдань дослідчого кримінального процесу полягає в тому, що до їх виникнення не існувало будь-яких результатів процесуальної діяльності, на котрих би вони могли базуватися. Тому ці завдання називаються вихідними або базисними в загальній системі правових завдань кримінального процесу в цілому, бо є такими по суті. Від їх здійснення залежить подальший розвиток (у разі порушення кримінальної справи) чи припинення кримінального процесу (при відмові у порушенні спраи). При цьому потрібно зазначити, що в дослідчому кримінальному процесі вирішуються два види правових завдань: загальні і окремі. Загальні завдання виступають як чинник, який зумовлює взаємозв'язок усіх складових частин (дослідчого, слідчого і судового процесів) в єдину процесуальну систему. Кожна з названих частин робить свій внесок у вирішення загальних завдань кримінального процесу, і жодна з них поза об'єктивним взаємозв'язком з іншими частинами не може вирішити властиві йому завдання. Це обумовлене тим, що на кожному етапі кримінально-процесуальної діяльності загальні завдання вирішуються у відповідності зі своєю специфікою, з урахуванням існуючих можливостей, які забезпечують вирішення окремих завдань даного етапу, а разом з тим і загальних завдань процесу. Але обсяг вирішення названих завдань здійснюється тільки у тій їх частині, яка функціонально залежна від діяльності в конкретному процесі. У міру вирішення окремих завдань попереднього етапу кримінально-процесуальної діяльності відбувається процес поступального вирішення загальних завдань, зменшення їх обсягу та складності. Ця специфіка також відзначена в роботах В.С. Зеленецького [6, с.43-44].

З викладеного випливає, що вирішенню загальних завдань кримінального процесу сприяє вирішення системи окремих завдань дослідчого кримінального процесу, оскільки без їхнього вирішення орган дізнання, слідчий, прокурор чи суддя не будуть мати у своєму розпорядженні необхідних і достатніх даних для продовження діяльності, спрямованої на швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних і реалізацію інших завдань процесу (ст.2 КПК України).

Елементи, що утворюють у своїй єдності кримінальний процес, нерівнозначні. Вони відрізняються за обсягом, місцем у загальній процесуальній системі, функціональним призначенням, своєю структурою та іншими параметрами. У зв'язку з цим важливо зазначити об'єктивно існуючу ієрархію завдань кримінального процесу. Виходячи із структури

останнього, слід виділяти і послідовно розглядати завдання: кримінального процесу в цілому; окремих його стадій; етапів відповідних стадій; конкретних процесуальних дій; елементарних процесуальних актів; "кванта" процесуальної дії.

Завдання нижчого рівня допомагають у вирішенні завдань більш високого рівня, а всі вони разом - у вирішенні загальних завдань кримінального процесу. Дослідчому кримінальному процесу також властиві вказані завдання, за винятком завдань стадії, оскільки в ньому немає такого специфічного структурного елементу.

Вирішення завдань дослідчого кримінального процесу (як і загальних завдань процесу) необхідно розглядати у двох аспектах: пізнавальному (гносеологічному) та процесуальному. Перший передбачає одержання знання про об'єкт (діяння, про яке є відомості в інформації, що надійшла), а другий - досягнення необхідного результату, передбаченого кримінально-процесуальним законом.

Пізнання в дослідчому кримінальному процесі здійснюється вирішенням розумових (під час вивчення інформації, що надійшла та була здобута в ході процесуального провадження) і емпіричних завдань з перевагою останніх. Емпіричні завдання вирішуються з використанням матеріальних засобів пізнання, серед яких провідна роль належить дослідчим процесуальним діям.

Процесуальними завданнями, що вирішуються в дослідчому кримінальному процесі є: прийом заяв, повідомлень та іншої інформації про злочин, що був скоєний чи готується; реєстрація названих джерел інформації; перевірка відомостей, що в них містяться; припинення злочинної діяльності; визначення підвідомчості заяв і повідомлень про злочин; збереження (фіксація) слідів злочину; вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації.

У реальному кримінальному процесі всі вказані завдання вирішуються компетентними державними органами у взаємозв'язку та взаємозалежності і тільки в такому співвідношенні забезпечують виконання дослідчим кримінальним процесом свого функціонального призначення.

Список літератури:

1. Зеленешкий В.С. Структура радянського кримінального процесу// Проблеми правознавства. К., 1981. Вип.42.
2. Куценко В.І. Соціальне завдання як категорія історичного матеріалізму. К., 1972.
3. Елькінд П.С. Цели и способы их достижения в советском криминально-процессуальном праве. Л., 1976.
4. Ожегов

С.И. Словарь русского языка. М., 1990. 5. Цель как форма упреждающего отображения действительности/ Уч. зап. кафедр общественных наук ВУЗов Ленинграда. Философия. 1974. Вып.15. 6. Зеленецкий В.С. Порухення державного обвинувачення в радянському кримінальному процесі. Х., 1979.

Надійшла до редколегії 05.03.96

С.Ю. Романов

ОБМАН ЯК СПОСІБ ПОСТКРИМІНАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Скоївши злочин, винна особа є учасником нових для себе соціальних відносин - кримінально-правових. Перед нею виникають різні проблеми: скористатися плодами злочину, уникнути кримінальної відповідальності, зберегти колишній соціальний статус, продовжити злочинну діяльність, убезпечити себе від помсти потерпілого, його близьких і співучасників, здійснити дії, спрямовані на приховання скоєного чи направлені на заплутування слідства у справі, учинити іншу соціально-нейтральну дію з метою полегшити своє становище і зняти стан тривоги (наприклад, вживання наркотиків, пияцтво та ін.). Виникає посткримінальна ситуація, яка значною мірою визначається характером і видом скоєного злочину, а також особою винного. У кримінальній науці немає визначення посткримінальної ситуації, хоча її вивчення і облік корисні для правової оцінки посткримінальних вчинків, а також для їх прогнозування.

Посткримінальна ситуація - це ситуація, яка виникає після здійснення злочину, під час якої винна особа (чи інша особа) вирішують - скористатися "наслідками" скоєного, приховати або перетворити в незлочинне скоєне, чи дотримуватися соціально-нейтральної поведінки. Безумовно, це тлумачення посткримінальної ситуації не претендує на повноту.

Можливі різні варіанти посткримінальної діяльності.

Варіант А. Злочинна дія, що наперед спланована, тобто наступні посткримінальні дії плануються і є елементами однієї цілісно злочинної діяльності. Злочинна діяльність - це система передбачених кримінальним законом суспільно-небезпечних дій, скоєних за прямим наміром, психологічно обумовлених загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом шляхом постановки і досягнення окремих (часткових) проміжних цілей [1, с.15]. Вона відображує антисоціальну спрямованість особи в цій сфері, її відношення до світу і становить собою усвідомлено